

14 Διακριτικά γνωρίσματα της μακροδομής, της δομής πρόσβασης και της μικροδομής στη δίγλωσση και πολύγλωσση ειδική λεξικογραφία γύρω από το ζεύγος της νέας ελληνικής και της γερμανικής στο πεδίο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών

Γιώργος Ανδρουλιδάκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η προκείμενη ανακοίνωση ρίχνει φως στη δίγλωσση και πολύγλωσση ειδική λεξικογραφία γύρω από το ζεύγος της νέας ελληνικής και της γερμανικής στο πεδίο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών από τις απαρχές (1847) μέχρι σήμερα. Το κύριο σώμα του υπό εξέταση πρωτογενούς υλικού, κατά μεγάλο μέρος βιβλιογραφικά αθησαύριστου στο παρελθόν, αριθμεί συνολικά 75 λεξικογραφικά έργα και αγκαλιάζει κάθε λογής έντυπα λεξικά, γλωσσάρια και ηλεκτρονικές λεξικογραφικές εφαρμογές. Συνδυάζοντας ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα στο περιορισμένο πλαίσιο της ανακοίνωσης, θα εστιάσουμε στον πυρήνα των λεξικογραφικών δομικών παραμέτρων, δηλαδή στη μακροδομή, τη δομή πρόσβασης και τη μικροδομή, διατρέχοντας ενδεικτικά κριτήρια μεταλεξικογραφικής ανάλυσης και διακριτικά γνωρίσματα των εξεταζόμενων λεξικογραφικών έργων. Τέλος, θα συμπυκνώσουμε τα πορίσματα και θα απενίσουμε τις (μετα)λεξικογραφικές προοπτικές για το προσεχές και το απώτερο μέλλον.

Distinctive traits of the macrostructure, the access structure and the microstructure in the bilingual and multilingual lexicography involving the language pair Modern Greek and German in the field of humanities and social sciences

Giorgos Androulidakis

ABSTRACT

The present paper sheds light on the bilingual and multilingual lexicography involving the language pair Modern Greek and German in the field of humanities and social sciences from the beginnings (1847) until today. The main corpus of the primary material under review, a great part of which remained bibliographically unrecorded in the past, comprises in total 75 lexicographic works, including all kinds of printed dictionaries, glossaries and electronic dictionary applications. By combining quantitative and qualitative data within the limited scope of this paper, we will focus on the central lexicographic structural parameters, i.e. the macrostructure, the access structure and the microstructure, examining representative metalexigraphic analytical criteria and distinctive traits of the lexicographic works under review. Finally, we will distil conclusions and consider (meta)lexicographic prospects for the immediate and the distant future.

1 Προεπισκόπηση

Ευρύτερα, αλλά και συγκεκριμένα στο πεδίο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, η δίγλωσση και πολύγλωσση ειδική λεξικογραφία της ελληνικής και της γερμανικής¹ εγκαινιάζεται το 1847 με το *Λεξικόν των στρατιωτικών επιστημών και τεχνών εκ της γαλλικής γλώσσης εις την γερμανικήν και την ελληνικήν* του Γρηγορίου Α. Χαντσερή (ΛΣΕΤ 1847),² το οποίο αποτελεί προσαρμογή ενός δίγλωσσου γαλλογερμανικού λεξικού (DFATT 1829). Με αφετηρία αυτό το ιστορικό ορόσημο, θα επισκοπήσουμε τα σχετικά λεξικογραφικά δημοσιεύματα στο διάβα του ιστορικού χρόνου μέχρι σήμερα, εστιάζοντας στον πυρήνα των λεξικογραφικών δομικών παραμέτρων, δηλαδή στη μακροδομή, τη δομή πρόσβασης και τη μικροδομή. Για την ερευνητική μεθοδολογία και τη μεταλεξικογραφική ορολογία θα εφαρμόσουμε ένα καθολικό πλέγμα κριτηρίων ανάλυσης, το οποίο σκιαγράφησα από το βήμα του 11ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» (Ανδρουλιδάκης 2017). Στο περιορισμένο πλαίσιο της ανακοίνωσης όμως δεν θα διατρέξουμε ολόκληρο εκείνο το πλέγμα, αλλά θα σταθμίσουμε ενδεικτικά κριτήρια μεταλεξικογραφικής ανάλυσης και αντίστοιχα διακριτικά γνωρίσματα λεξικογραφικών δομών.

Ανεξάρτητα από τον υλικό φορέα των λεξικογραφικών έργων (έντυπα ή ηλεκτρονικά), τον τύπο (γλωσσικά ή εγκυκλοπαιδικά —με όλες τις πολυποικίλες ενδιάμεσες διαβαθμίσεις τους) και τον αριθμό των περιλαμβανόμενων γλωσσών (δίγλωσσα ή πολύγλωσσα), το κύριο σώμα του υπό εξέταση πρωτογενούς υλικού, κατά μεγάλο μέρος βιβλιογραφικά αθησαύριστου στο παρελθόν, αριθμεί συνολικά 75 λεξικογραφικά έργα,³ τα οποία συγκλίνουν και αλληλοεπικαλύπτονται κατεξοχήν σε δύο θεματικά πεδία: στην οικονομία και την οικονομική επιστήμη αφενός και στο δίκαιο και τη νομική επιστήμη αφετέρου. Από την άλλη όμως εντοπίζονται πολλά και πολλαπλά

¹ Για χάρη φραστικής οικονομίας, όποτε γίνεται λόγος για *ελληνική* στο κείμενο, εννοείται αποκλειστικά η *νέα ελληνική*. Κατ' επέκταση, τα υπό εξέταση *ελληνογερμανικά* και *γερμανοελληνικά* λεξικογραφικά έργα αφορούν τη *νέα ελληνική* και τον λεξικογραφικό της συνδυασμό ως γλώσσας αφετηρίας ή προορισμού με τη γερμανική αντίστοιχα. Στον τίτλο της ανακοίνωσης πάντως έκρινα σκόπιμο να διατηρήσω τον αναλυτικό όρο *νέα ελληνική* για λόγους σαφήνειας και ακρίβειας.

² Στην προκείμενη σύντομη επισκόπηση ασφαλώς δεν χωρούν πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία ή λεπτομερή ποσοτικά δεδομένα για τα εξεταζόμενα λεξικογραφικά έργα, αφού μάλιστα τα στατιστικά υποσύνολα κυμαίνονται ανάλογα με τις παραμέτρους κάθε κριτηρίου μεταλεξικογραφικής ανάλυσης. Για διεξοδική τεκμηρίωση και αναλυτική βιβλιογραφία, βλ. Ανδρουλιδάκης 2016, «6 Αποκρυσταλλωμένη σφαιρική εικόνα», 308–349· «7.1.1 Θεμελιώδεις βιβλιογραφικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές», 350–351· «7.2 Πρωτογενής βιβλιογραφία», 356–383.

³ Καταγράφονται όλες οι πρώτες εκδόσεις, ανατυπώσεις και επανεκδόσεις για την περίοδο 1847–2014 (Ανδρουλιδάκης 2016). Εδώ λαμβάνονται επίσης υπόψη νεότερα λεξικογραφικά δημοσιεύματα για το διάστημα 2015–2018 (τελευταία προσθήκη: ΛΟΝΟΓΕ 2018), τα οποία άλλωστε δεν διαφοροποιούν ουσιαστικά τη συνολική εικόνα ούτε από ποσοτική ούτε από ποιοτική άποψη.

κενά ως προς τον δίγλωσσο και πολύγλωσσο λεξικογραφικό συνδυασμό της ελληνικής και της γερμανικής στα ακόλουθα θεματικά πεδία και υποπεδία (κατά σειρά σύμφωνα με τη Δεκαδική Ταξινόμηση Ντιούι· βλ. *Dewey* 2001): κοινωνιολογία και ανθρωπολογία, πολιτική επιστήμη, λαογραφία, θρησκεία και θρησκευσιολογία, ζωγραφική και γλυπτική, φιλολογία και γραμματολογία, ρητορική, ιστορία. Το ίδιο ισχύει, έστω και σε μικρότερη κλίμακα, για τη φιλοσοφία.

2 Μακροδομή

2.1 Ιδιαίτερες κατηγορίες λημμάτων (π.χ. πολυλεκτικά λήμματα, συμφύματα)

Πολυλεκτικά λήμματα, πάντοτε ενταγμένα στο κύριο και το/τα δευτερεύον/τα λημματολόγιο/α, καταχωρίζονται σε 71 λεξικογραφικά έργα (98,61%). Ανάμεσά τους όμως δεν συγκαταλέγονται μόνο πολυλεκτικές λεξιλογικές / ορολογικές μονάδες, αλλά και φραστικά σχήματα κάθε λογής, ιδίως λεξιλογικές συνάψεις (πρβλ. **2.2 Λημματογράφηση και κατάταξη**). Σε δίγλωσσα λεξικά διπλής κατεύθυνσης μάλιστα απαντούν ορισμένα πολυλεκτικά λήμματα ολωσδιόλου αφύσικα, προφανώς επειδή το ελληνογερμανικό και το γερμανοελληνικό μέρος προέρχονται (έστω σε κάποιον βαθμό) από αμοιβαία αντιστροφή, δηλαδή από τη μηχανική μετατροπή των λημμάτων σε μεταφραστικά ισοδύναμα και των μεταφραστικών ισοδυνάμων σε λήμματα. Σε τέτοια προβληματικά λήμματα δεν μπορεί να αποδοθεί η παραμικρή πρακτική αξία, αφού λ.χ. δύσκολα θα φανταζόμασταν ότι οποιοσδήποτε χρήστης θα αναζητούσε σε ένα γερμανόγλωσσο λημματολόγιο το *erfolgen*, *nachträglich*⁴ ή σε ένα ελληνόγλωσσο το αυτή που οργανώνει στη σκέψη το έγκλημα και το εκτελεί άλλος για να οδηγηθεί στα μεταφραστικά ισοδύναμα επιγιγνομαί και *Schreibtschtäterin* αντίστοιχα.

Συμφύματα λημματογραφούνται μόλις σε ένα λεξικογραφικό έργο (1,39%), και μάλιστα σε αυτότελή ενότητα. Η γενική αυτή έλλειψη μπορεί να χαρακτηριστεί ατυχής, αφού τα συμφύματα, είτε ενταγμένα στο κύριο λημματολόγιο είτε συγκεντρωμένα σε αυτοτελή ενότητα, όχι μόνο βοηθούν τον χρήστη να κατανοήσει ή να σχηματίσει αναλογικά πρόσθετες λεξιλογικές / ορολογικές μονάδες, αλλά επιπλέον του αποκαλύπτουν βασικά συστατικά και μηχανισμούς σχηματισμού ειδικών όρων στα επιμέρους θεματικά πεδία.

⁴ Για να μην επιβαρύνονται τυπογραφικά και οπτικά οι σελίδες του κειμένου με εισαγωγικά (και μάλιστα διπλά), παρενθέσεις, ορθογώνιες αγκύλες και πρόσθετα σημεία στίξης ή σύμβολα, όλα τα παραθέματα από τα λεξικογραφικά έργα δεν περικλείονται σε εισαγωγικά, αλλά επισημαίνονται γραφιστικά με γκριζό χρώμα.

2.2 Λημματογράφηση και κατάταξη

Από το σύνολο των υπό εξέταση λεξικογραφικών έργων, 51 (68,91%) καταχωρίζουν τα λήμματα με την καθιερωμένη ανά γλώσσα διάκριση πεζών και κεφαλαίων γραμμάτων, 18 (24,32%) με κεφαλαίο το αρχικό γράμμα και πέντε (6,76%) με κεφαλαία όλα τα γράμματα. Η λημματογράφηση με την καθιερωμένη διάκριση πεζών και κεφαλαίων γραμμάτων κυριαρχεί ολοκληρωτικά στα γερμανόγλωσσα λημματολόγια, πράγμα εύλογο, αφού η ορθογραφία της γερμανικής επιφυλάσσει το κεφαλαίο αρχικό γράμμα για την κατηγορία των ουσιαστικών, οπότε η ίδια αντιμετώπιση για άλλες κατηγορίες λημμάτων θα προξενούσε σύγχυση. Απεναντίας, η λημματογράφηση με κεφαλαίο το αρχικό γράμμα ή, κατά μείζονα λόγο, με κεφαλαία όλα τα γράμματα —με παρεπόμενη οπτική εξάλειψη της καθιερωμένης ανά γλώσσα διάκρισης πεζών και κεφαλαίων— απορρέει κυρίως από τη γαλλόγλωσση λεξικογραφική παράδοση, αφού η ορθογραφία της γαλλικής σπάνια υπαγορεύει κεφαλαίο αρχικό γράμμα. Διόλου τυχαία λοιπόν διαπιστώνουμε ότι η επιλογή της κεφαλαιογράμματος λημματογράφησης κυριαρχεί σε λεξικογραφικά έργα μεταφρασμένα ή προσαρμοσμένα από τα γαλλικά.

Σε 22 έργα (29,73%) βλέπουμε λεξιλογικές / ορολογικές μονάδες να λημματογραφούνται αυτοτελώς τόσες φορές όσες και οι (καταγραφόμενες) διαφορετικές σημασίες τους, οι (περιλαμβανόμενες) διαφορετικές αποδόσεις τους ή τα (απαριθμούμενα) παγιωμένα φραστικά σχήματα στα οποία συμμετέχουν, οπότε η διάκριση σημασιών και η παράθεση μεταφραστικών ισοδυνάμων μετατοπίζονται σε επίπεδο λημμάτων, δηλαδή σε μακροδομική κλίμακα (π.χ. Προϊόν · Προϊόν ελαττωματικών · Προϊόν ελαφρώς ελαττωματικών · Προϊόν με κρίσιμα ελαττώματα · Προϊόν σκάρτον | Idealismus : ιδεαλισμός · Idealismus : ιδεαλιστική θεωρία · Idealismus : ιδεοκρατία | Konstruktivismus : εποικοδομητισμός, Konstruktivismus : κατασκευασιοκρατία · Konstruktivismus : κονστρουκτιβισμός).

Σε 12 λεξικογραφικά έργα (16,22%), εναλλακτικές ή συνώνυμες λεξιλογικές / ορολογικές μονάδες συγκαταχωρίζονται ως ισότιμες με ανεξάρτητα μονολεκτικά ή πολυλεκτικά λήμματα (π.χ. Fertigware ο. Fertigprodukt · Mitbestimmung oder Mitbestimmungsrecht | Ενέλιξη, αναστροφή · Ουρμπανισμός, εξαστυσμός [sic], αστυφυλία | Ableitungsmorphem / Derivationsmorphem / Wortbildungsmorphem · Morphemanalyse / morphologische Analyse). Αυτά τα συνώνυμα άλλοτε λημματογραφούνται αυτοτελώς στην οικεία αλφαβητική θέση, άλλοτε πάλι, συνήθως μάλιστα, δυστυχώς όχι. Και όταν όμως καταχωρίζονται αυτοτελώς, δεν εφοδιάζονται πάντοτε με αμφίδρομες ενδοπαραπομπές, οπότε ενδέχεται να παραμένουν απροσπέλαστα μέσω του αλφαβητικού λημματολογίου, δηλαδή ανυπόστατα από μακροδομική σκοπιά.

Δέκα λεξικογραφικά έργα (13,51%) συμπεριλαμβάνουν φραστικά σχήματα, ιδίως λεξιλογικές συνάψεις, ως ανεξάρτητα πολυλεκτικά λήμματα, πολλές φορές αμέσως μετά το ανεξάρτητο λήμμα με το αντίστοιχο βασικό ή συμπληρωματικό λέξημα. Παρατηρείται λοιπόν το εξής παράδοξο: κάθε λεξιλογική / ορολογική μονάδα μπορεί να καταχωρίζεται πρώτα ως ανεξάρτητο λήμμα και μετά —συμπληρωματικά και επιπρόσθετα— άλλες τόσες φορές όσα τα φραστικά σχήματα στα οποία συμμετέχει (π.χ. einstweilig · einstweilige Anordnung · einstweilige Verfügung · einstweiliger Ruhestand | θέτω · θέτω εκτός ισχύος · θέτω εκτός λειτουργίας · θέτω εκτός υπηρεσίας λόγω ηλικίας).

Όσον αφορά την κατάταξη των λημμάτων, δηλαδή τη μακροδομή με τη στενή έννοια, η αλφαβητική σειρά κυριαρχεί συντριπτικά σε 63 δημοσιεύματα (90%), ενώ η θεματική / συστηματική εφαρμόζεται μόλις σε επτά (10%), από τα οποία μάλιστα δύο λεξικογραφικά έργα καταχωρίζουν τα μεμονωμένα λήμματα κατ' αλφαβητική σειρά σε επιμέρους ενότητες διευθετημένες κατά θεματική σειρά. Στο σημείο αυτό όμως οφείλουμε να αναλογιστούμε ότι η μακροδομή δεν ταυτίζεται υποχρεωτικά με τη δομή πρόσβασης στις ποικίλες εκφάνσεις της (Ανδρουλιδάκης 2017, 192· πρβλ. **3 Δομή πρόσβασης**).

Σε 65 λεξικογραφικά έργα (87,84%) καταχωρίζονται μόνο ανεξάρτητα λήμματα, ενώ σε εννέα (12,16%) περιλαμβάνονται κύρια και συμπληρωματικά λήμματα (ενδολήμματα και υπολήμματα). Ενδολήμματα αποτελούν τα φραστικά σχήματα, κυρίως οι λεξιλογικές συνάψεις, ενώ σε θέση υπολημμάτων βρίσκονται παράγωγα και σύνθετα. Συστοιχίες ετυμολογικά συγγενών λημμάτων, χαρακτηριστικές της γερμανόγλωσσης λεξικογραφικής παράδοσης, εμφανίζονται ακριβώς σε γερμανικά δημοσιεύματα ή σε έργα προσανατολισμένα προς τη γερμανόγλωσση λεξικογραφία.

3 Δομή πρόσβασης

3.1 Πρόσβαση μέσω αλφαβητικής ή/και θεματικής κατάταξης

Στο σύνολο των εξεταζόμενων λεξικογραφικών έργων, τα περισσότερα, για την ακρίβεια 57 (79,17%), παρέχουν σημασιοκεντρική πρόσβαση μόνο μέσω αλφαβητικής κατάταξης, ενώ τέσσερα (5,55%) ονομασιοκεντρική πρόσβαση μόνο μέσω θεματικής κατάταξης. Τον εξαιρετικά βοηθητικό συνδυασμό αλφαβητικής και θεματικής κατάταξης τον συναντάμε μόλις σε 11 έργα (15,28%), μεταξύ των οποίων δυστυχώς μόνο δύο ηλεκτρονικά, διαδικτυακά.

Η παράλληλη πρόσβαση μέσω αλφαβητικής και θεματικής κατάταξης μπορεί να πραγματώνεται με δύο διαφορετικές μορφές. Η συνηθέστερη και αρχετυπική υπαγορεύει τη συνύπαρξη ενός ή περισσότερων (κύριων) αλφαβητικών λημματολογίων και ενός ή περισσότερων (δευτερευόντων)

θεματικών λημματολογίων ή ευρητηρίων, οπότε τα μεν και τα δε αναφέρονται στο ίδιο σύνολο λεξιλογικών / ορολογικών μονάδων υπό πρίσμα σημασιοκεντρικό και ονομασιοκεντρικό αντίστοιχα. Σπανιότερα βλέπουμε ένα ή περισσότερα αλφαβητικά λημματολόγια να συμπληρώνονται από μία ή περισσότερες λοιπές συμπληρωματικές ενότητες θεματικής διάρθρωσης, οπότε τα μεν και οι δε φιλοξενούν διαφορετικά (υπο)σύνολα λεξιλογικών / ορολογικών μονάδων. Ένα και μοναδικό έργο (1,39%) δεν παρέχει πρόσβαση ούτε μέσω αλφαβητικής ούτε μέσω θεματικής κατάταξης: το εκ πρώτης όψεως μέγιστο αυτό παράδοξο εξηγείται από το γεγονός ότι πρόκειται για ηλεκτρονικό, διαδικτυακό έργο με αποκλειστική πρόσβαση μέσω φόρμας αναζήτησης. Η εγκατάλειψη της αλφαβητικής κατάταξης πάντως πρέπει να θεωρηθεί σοβαρό μειονέκτημα, έστω και αν σε ένα διαδικτυακό λεξικογραφικό έργο προτάσσεται η πρόσβαση μέσω φόρμας αναζήτησης (Kemmer 2010, 8, 17).

3.2 Πρόσβαση με φόρμα αναζήτησης ή/και μέσω υπερκειμένου⁵

Από το ιδιαίτερο υποσύνολο των έξι ηλεκτρονικών λεξικογραφικών έργων, τρία (50%) παρέχουν πρόσβαση μόνο με φόρμα αναζήτησης, ενώ δύο (33,33%) τόσο με φόρμα αναζήτησης όσο και μέσω υπερκειμένου. Τέλος, ένα διαδικτυακό λεξικογραφικό έργο σε μορφή στατικής ιστοσελίδας (16,67%) δεν παρέχει ούτε τη μία ούτε την άλλη, εκμηδενίζοντας ουσιαστικά ένα κεφαλαιώδες πλεονέκτημα του ηλεκτρονικού μέσου.

4 Μικροδομή

4.1 Διάκριση επιμέρους σημασιών

Από το σύνολο των υπό εξέταση λεξικογραφικών έργων, 27 (36%) δεν διακρίνουν επιμέρους σημασίες, καταχωρίζοντας λήμματα και αντίστοιχα μεταφραστικά ισοδύναμα με μία και μοναδική σημασία, η οποία, όταν πρόκειται για πολύσημες λεξιλογικές / ορολογικές μονάδες, αποτελεί βέβαια ειδική σημασία για το/α εκάστοτε καλυπτόμενο/α θεματικό/ά (υπο)πεδίο/α.

Ωστόσο, πέντε λεξικογραφικά έργα (6,67%), αν και τυπικά δεν προσφέρουν διάκριση σημασιών, ουσιαστικά αλλά σιωπηρά καταγράφουν επιμέρους σημασίες, αφού παραθέτουν πλήθος μεταφραστικά ισοδύναμα κατά τρόπο σωρευτικό (π.χ. *Verfassung* : καθεστώς, κατάστασις, καταστατικόν, καταστατικός χάρτης, νομικόν καθεστώς, οργανισμός, οργάνωσις, σύνταγμα, σύνταξις | *Leistung* : παροχή, απόδοση, πληρωμή, έκτιση, παραγωγή, συναλλαγή, καταβολή | αρχή : *Anfang*, *Beginn*, *Hoheit*, *Maxime*, *Norm*, *Obrigkeit*, *Prinzip*, *Satz*).

⁵ Αυτό το κριτήριο ανάλυσης αφορά φυσικά μόνο τα ηλεκτρονικά λεξικογραφικά έργα.

Πέρα όμως από το τυπικό επίπεδο μικροδομής, επιμέρους σημασίες διακρίνονται επίσης σε επίπεδο λημματολογίου, δηλαδή μακροδομής (πρβλ. **2.2 Λημματογράφηση και κατάταξη**) σε 11 έργα (14,67%), από τα οποία τρία (27,27%) παρακάμπτουν αριθμούς, σύμβολα και τυπογραφικά ή γραφιστικά μέσα, καταχωρίζοντας μεμονωμένα λήμματα τόσες φορές όσες και οι μεμονωμένες σημασίες τους (π.χ. Aneignung : απόκτηση · Aneignung : σφετερισμός, ιδιοποίηση · Aneignung : υιοθέτηση, ενστερνισμός | Galerie : αίθουσα τέχνης, γκαλερί · Galerie : στοά), πέντε (45,45%) χρησιμοποιούν αριθμούς είτε ως δείκτες / εκθέτες είτε σε παρενθέσεις ή ορθογώνιες αγκύλες (π.χ. αφήγηση [1] · αφήγηση [2]) και τρία (27,27%) επιστρατεύουν συμπληρώματα, γλωσσικές και εγκυκλοπαιδικές επισημάνσεις ή ακόμη επεξηγήσεις και σχόλια σε παρενθέσεις (π.χ. λόγος (δικαιολογία) · λόγος (το λέγειν) | συλλαμβάνω (ποιν. [= ποινικόν δίκαιον]) · συλλαμβάνω (εγκυμ. [= εγκυμοσύνη])).

4.2 Σημασιολογικές, εννοιολογικές και εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες

Σημασιολογικές, εννοιολογικές και εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες (ερμηνεύματα ή ορισμοί) απαντούν σε 31 (41,33%) από τα εξεταζόμενα λεξικογραφικά έργα. Από το υποσύνολο αυτό, 26 έργα (83,87%) περιλαμβάνουν τέτοιες πληροφορίες αποκλειστικά στην ελληνική, δηλαδή ελληνόγλωσσα ερμηνεύματα, τα οποία όμως, καθώς διαπιστώνουμε σε δύο περιπτώσεις (7,69%), περιστρέφονται μεν γύρω από τους ελληνόγλωσσους όρους, αλλά μπορεί κάλλιστα να αντανακλούν το περιεχόμενο ή την ιστορική διαδρομή των αντίστοιχων ξενόγλωσσων απεναντίας, τα ελληνόγλωσσα ερμηνεύματα τριών άλλων από αυτά τα έργα (11,54%) αναφέρονται ρητά στους ελληνόγλωσσους εξίσου όσο και στους ξενόγλωσσους όρους. Τέλος, τρία άλλα λεξικογραφικά έργα από το ίδιο υποσύνολο (11,54%) περιλαμβάνουν οιονεί σημασιολογικές, εννοιολογικές και εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες σε μορφή εκτενών ελληνόγλωσσων επεξηγήσεων και σχολίων. Γλώσσα άλλη από την ελληνική, συγκεκριμένα η γαλλική, μονοπωλεί τα ερμηνεύματα σε ένα και μοναδικό έργο (3,85%).

Περνώντας τώρα στα υπόλοιπα πέντε μέλη του υποσυνόλου, εξακριβώνουμε ότι μόνο δύο δίγλωσσα (7,69%) και ένα πολύγλωσσο λεξικογραφικό έργο (3,85%) δίνουν σημασιολογικές, εννοιολογικές και εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες ισότιμα σε όλες τις περιλαμβανόμενες γλώσσες· δύο άλλα (7,69%) περιορίζονται σε λιγότερες: το πρώτο προσφέρει ερμηνεύματα μόνο σε πέντε από τις 22 περιλαμβανόμενες γλώσσες, ενώ το δεύτερο δίνει σημασιολογικές, εννοιολογικές και εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες κατά περίπτωση σε ορισμένες —κατά κανόνα στις «μεγαλύτερες»— γλώσσες.

4.3 Μεταφραστικά ισοδύναμα και περιφραστικά υποκατάστατα

Σε 55 από τα εξεταζόμενα λεξικογραφικά έργα (73,33%) περιλαμβάνονται μόνο μεταφραστικά ισοδύναμα, όχι περιφραστικά υποκατάστατα. Σε τουλάχιστον 16 έργα (29,09%) από το εν λόγω

υποσύνολο, αυτό συμβαίνει επειδή στο μοναδικό ή έστω στο κύριο ελληνόγλωσσο λεμματολόγιο καταχωρίζονται (φυσικά) ελληνόγλωσσοι όροι, από τους οποίους όμως οι περισσότεροι αποδίδουν πρωτογενώς αντίστοιχους ξενόγλωσσους. Επομένως, κατά τη μεγαλύτερη έκταση (του κύριου μέρους) καθενός από τα λεξικογραφικά έργα αυτά, οι πρωτότυποι ξενόγλωσσοι όροι εμφανίζονται σε θέση μεταφραστικών ισοδυνάμων, ενώ οι ελληνόγλωσσες αποδόσεις σε θέση λημμάτων.

Πέρα από τα μεταφραστικά ισοδύναμα, σε 20 λεξικογραφικά έργα (26,67%) απαντούν επίσης περιφραστικά υποκατάστατα σε περιπτώσεις λεξιλογικών / ορολογικών κενών στην εκάστοτε γλώσσα προορισμού (π.χ. Nachschlag : ποίκιλμα (μία ή περισσότερες νότες) που ακολουθεί τον κύριο φθόγγο (τις περισσότερες φορές βηματικά από κάτω προς τα πάνω) [...] | Progressionsvorbehalt : επιφύλαξη των φορολογικών αρχών για συμπληρωματική φορολόγηση του εισοδήματος που αποκτάται στην αλλοδαπή εφόσον ο προοδευτικός συντελεστής του εξωτερικού είναι μικρότερος).

4.4 Παγιωμένα φραστικά σχήματα, παραδείγματα ή/και παραθέματα

Από το σύνολο των υπό εξέταση λεξικογραφικών έργων, παγιωμένα φραστικά σχήματα, παραδείγματα ή/και παραθέματα δεν απαντούν μικροδομικά σε 49 έργα (68,06%). Ωστόσο, όπως είδαμε παραπάνω (πρβλ. **2.1 Ιδιαίτερες κατηγορίες λημμάτων [π.χ. πολυλεκτικά λήμματα, συμφύματα]** και **2.2 Λημματογράφηση και κατάταξη**), κάθε λογής φραστικά σχήματα, ιδίως λεξιλογικές συνάψεις, πολλές φορές καταχωρίζονται αυτοτελώς ως πολυλεκτικά λήμματα.

Παγιωμένα φραστικά σχήματα, παραδείγματα ή/και παραθέματα περιλαμβάνονται συστηματικά ή σποραδικά σε 23 έργα (31,94%). Σε ένα και μοναδικό από αυτά (4,35%) δεν καταχωρίζονται σε τυπικό επίπεδο μικροδομής, αλλά απαντούν στο συνεχές κείμενο των ελληνόγλωσσων ερμηνευμάτων. Σε 19 έργα του ίδιου υποσυνόλου (82,61%), τα παγιωμένα φραστικά σχήματα, παραδείγματα ή/και παραθέματα αποδίδονται στη μοναδική γλώσσα προορισμού (δίγλωσσα έργα) ή και σε όλες τις περιλαμβανόμενες γλώσσες προορισμού (πολύγλωσσα έργα): σε δύο (8,69%) παραμένουν παντελώς αμετάφραστα, ενώ σε ένα (4,35%) αποδίδονται σε τουλάχιστον μία άλλη γλώσσα και σε ένα ακόμη (4,35%) σε ορισμένες από τις περιλαμβανόμενες γλώσσες προορισμού.

Όσον αφορά την προέλευση του υλικού, μόνο δύο λεξικογραφικά έργα από το παραπάνω υποσύνολο (8,69%) αντλούν από αυθεντικά κείμενα: το ένα παραθέτει αποσπάσματα από την ελληνόγλωσση και τη γερμανόγλωσση μεταφρασεολογική και γλωσσολογική βιβλιογραφία, ενώ το άλλο ανατρέπει κυρίως σε ειδικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

5 Πορίσματα και προοπτικές

Κατά το σημερινό στάδιο ανάπτυξης της έντυπης και της ηλεκτρονικής λεξικογραφίας, τα δίγλωσσα και πολύγλωσσα ειδικά λεξικογραφικά έργα επιβάλλεται στην πράξη να προσφέρονται, αν όχι αποκλειστικά, οπωσδήποτε πάντως και σε ηλεκτρονική μορφή (Löckinger 2014, 95–98). Από την άποψη αυτή, όσον αφορά τη δίγλωσση και πολύγλωσση λεξικογραφία γύρω από το ζεύγος της ελληνικής και της γερμανικής στο πεδίο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί πενιχρή η συγκομιδή μόλις έξι ηλεκτρονικών τίτλων σε δεκαπέντε ολόκληρα χρόνια, δηλαδή από το 2003, οπότε δημοσιεύτηκε το πρώτο σχετικό ηλεκτρονικό λεξικογραφικό έργο, μέχρι σήμερα.

Από μακροδομική σκοπιά εντοπίζονται σε μεγάλη έκταση δύο σοβαρά προβλήματα: αφενός η πολλαπλή λημματογράφηση και αφετέρου η καταχώριση φραστικών σχημάτων, ιδίως λεξιλογικών συνάψεων, ως ανεξάρτητων πολυλεκτικών λημμάτων, πολλές φορές μάλιστα αμέσως μετά το ανεξάρτητο λήμμα με το αντίστοιχο βασικό ή συμπληρωματικό λέξημα.

Προκειμένου για τη δομή πρόσβασης στις λεξικογραφικές πληροφορίες, επιτακτικές ανάγκες και ρητά αιτήματα από την πλευρά των χρηστών, κατεξοχήν μεταφραστών ή διερμηνέων αφενός και φοιτητών ή ερευνητών αφετέρου (Portz 2013), κατατείνουν στον ονομασιοκεντρικό προσανατολισμό και τη θεματική / συστηματική κατάταξη. Ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή θα αποτελούσε το να συμπεριλαμβάνονται σε μεγάλη έκταση συνώνυμα και αντώνυμα, υπερώνυμα και υπώνυμα, ολώνυμα και μερώνυμα. Περαιτέρω, πλήρης πρόσβαση μέσω θεματικής / συστηματικής κατάταξης μπορεί να ενσωματωθεί στα κύρια ή δευτερεύοντα λημματολογία και στη βασική διεπαφή των έντυπων και των ηλεκτρονικών λεξικογραφικών έργων αντίστοιχα.

Αν και τυπικά δεν προσφέρουν διάκριση σημασιών, ορισμένα λεξικογραφικά έργα καταγράφουν σιωπηρά επιμέρους σημασίες, αφού παραθέτουν πλήθος μεταφραστικά ισοδύναμα κατά τρόπο σωρευτικό, επομένως διόλου εξυπηρετικό για τον χρήστη. Πέρα όμως από το τυπικό επίπεδο μικροδομής, μεμονωμένες σημασίες διακρίνονται επίσης σε επίπεδο λημματολογίου, δηλαδή μακροδομής. Παγιωμένα φραστικά σχήματα, παραδείγματα ή/και παραθέματα περιλαμβάνονται συστηματικά ή σποραδικά σε λιγιστά λεξικογραφικά έργα, μολονότι, όπως εξακριβώσαμε, κάθε λογής φραστικά σχήματα, ιδίως λεξιλογικές συνάψεις, παραδόξως καταχωρίζονται αυτοτελώς ως πολυλεκτικά λήμματα.

Ας περάσουμε τώρα στις προοπτικές της ειδικής μεταλεξικογραφικής έρευνας γύρω από το ζεύγος της ελληνικής και της γερμανικής. Το συνολικό πεδίο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών

επιστημών, το οποίο επισκοπήσαμε στην προκείμενη ανακοίνωση, απομένει να φωτιστεί σε όλα τα σημεία, με επιμέρους μεταλεξικογραφικές αναλύσεις περιεχομένου σε κάθε μεμονωμένο θεματικό πεδίο ή και υποπεδίο. Προτεραιότητα μοιάζει μάλιστα να κερδίζει το πεδίο του δικαίου και της νομικής, στο οποίο έχει προλειανθεί το έδαφος με αντιπαραβολικές αναλύσεις σχετικά με την ειδική γλώσσα και ορολογία της ελληνικής και της γερμανικής. Επίσης πρέπει να μελετηθεί η δίγλωσση και πολύγλωσση λεξικογραφία της ελληνικής και της γερμανικής στο πεδίο των θετικών, των βιολογικών και των τεχνολογικών επιστημών.

Ευρύτερα, πέρα από το ειδικό πλαίσιο των μεμονωμένων επιστημονικών κλάδων, εκκρεμεί να διερευνηθεί η δίγλωσση και πολύγλωσση γενική λεξικογραφία γύρω από το ζεύγος της ελληνικής και της γερμανικής μετά το ιστορικό ορόσημο του έτους 1909, το οποίο έθεσε (πρωτίστως για πρακτικούς ερευνητικούς λόγους) ο Ευθύμιος Παπαχρήστος στη θεμελιώδη μονογραφία *Die deutsch-neugriechische Lexikographie von 1796 bis 1909* (Papachristos 1990). Παράλληλα πρέπει να συμπληρωθούν όσες βιβλιογραφικές και λεξικογραφικές ψηφίδες λείπουν ακόμη από τη συνολική εικόνα για την πρωιμότερη λεξικογραφική παραγωγή.

6 Βιβλιογραφία

6.1 Πρωτογενής βιβλιογραφία

ΛΟΝΟΓΕ 2018 • *Λεξικό οικονομικών & νομικών όρων. Γερμανοελληνικό, μετάφραση ορολογίας*: Χαρίκλεια Δ. Τσούτσια, συμβουλευτική επιμέλεια ορολογίας: Δημήτρης Χ. Αναστασόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Σταφυλίδη, 2018.

ΛΣΕΤ 1847 • Γρηγόριος Αλεξάνδρου Χαντσερής, *Λεξικόν των στρατιωτικών επιστημών και τεχνών εκ της γαλλικής γλώσσης εις την γερμανικήν και την ελληνικήν. Προς χρήσιν των Αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού*, Αθήναι, Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδέλφεως, 1847.

DFATT 1829 • Frédéric Gustave de Rouvroy, *Dictionnaire français-allemand contenant les termes techniques usités dans l'art de l'artillerie et dans les sciences, les arts et les métiers y relatifs / Französisch-deutsches Wörterbuch der technischen Artillerie, ihrer Bedürfnisse und der mit ihr in Beziehung stehenden Werkstätte*, Dresde · Leipsick / Dresden · Leipzig, Arnoldische Buchhandlung, 1829.

6.2 Δευτερογενής βιβλιογραφία

Ανδρουλιδάκης 2016 • Γιώργος Ανδρουλιδάκης, «Η δίγλωσση και πολύγλωσση λεξικογραφία γύρω από το ζεύγος της νέας ελληνικής και της γερμανικής στο πεδίο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, 1847–2014. Ιστορική και μεταλεξικογραφική επισκόπηση των ελληνογερμανικών και γερμανοελληνικών ειδικών έντυπων λεξικών, γλωσσαρίων και ηλεκτρονικών λεξικογραφικών εφαρμογών», διδακτορική διατριβή, Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2016.

Ανδρουλιδάκης 2017 • Γιώργος Ανδρουλιδάκης, «Πλέγμα κριτηρίων μεταλεξικογραφικής ανάλυσης για μονόγλωσσα, δίγλωσσα και πολύγλωσσα ειδικά λεξικογραφικά έργα με ιδιαίτερη αναφορά στη μακροδομή, τη δομή πρόσβασης και τη μικροδομή» › *Ελληνική γλώσσα και*

ορολογία 2017, 187–196· επιπρόσθετα, αρχείο PDF <<http://bit.ly/2w8vAlh>>, Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, [15 Δεκεμβρίου 2017] (δημοσίευση) · 18 Δεκεμβρίου 2017 (πρόσβαση και ανάκτηση).

Ελληνική γλώσσα και ορολογία 2017 · Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, *Ελληνική γλώσσα και ορολογία. Ανακοινώσεις 11ου Συνεδρίου. Αθήνα, 9–11 Νοεμβρίου 2017*, επιμέλεια έκδοσης: Κώστας Βαλεοντής, Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, 2017.

Dewey 2001 · *Συνοπτική Δεκαδική Ταξινόμηση Dewey και Ευρετήριο Σχετικών Όρων*, υπεύθυνη σχεδιασμού και συντονισμού έργου: Εύη Σαχίνη, συντονισμός βιβλιοθηκονομικών εργασιών: Μαρία Αλεξανδράκη, συντονισμός μεταφραστικών εργασιών: Κατερίνα Γεωργοπούλου, γλωσσική θεώρηση: Παντελής Μπουκάλας, επεξεργασία Ευρετηρίου: Διονύσης Γιαννίμπας, <Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων> · Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) / National Documentation Centre [NDC], 2001.

Karagiannidou · Papadopoulou · Skourtou 2013 · Evangelia Karagiannidou · Charis-Olga Papadopoulou · Eleni Skourtou (Herausgeberinnen / editors), *Sprachenvielfalt und Sprachenlernen. Neue Wege zur Literalität. Akten des 42. Linguistischen Kolloquiums in Rhodos 2007 / Language Diversity and Language Learning. New Paths to Literacy. Proceedings of the 42nd Linguistics Colloquium in Rhodes 2007* (Linguistik International, 29), Frankfurt am Main · Berlin · Bern · Bruxelles · New York · Oxford · Wien, Peter Lang, 2013.

Kemmer 2010 · Katharina Kemmer, *Onlinewörterbücher in der Wörterbuchkritik. Ein Evaluationsraster mit 39 Beurteilungskriterien* (OPAL – Online Publierte Arbeiten zur Linguistik, 2/2010), αρχείο PDF <<http://bit.ly/1mBmrZk>>, Institut für Deutsche Sprache, 2010 · [21 Ιουλίου 2010] (δημοσίευση) · 27 Ιουλίου 2010 (πρόσβαση και ανάκτηση).

Löckinger 2014 · Georg Löckinger, *Übersetzungsorientierte Fachwörterbücher. Entwicklung und Erprobung eines innovativen Modells* (Forum für Fachsprachen-Forschung [FFF], 117), Berlin, Frank & Timme, 2014.

Papachristos 1990 · Evthymios Chr. Papachristos, *Die deutsch-neugriechische Lexikographie von 1796 bis 1909* (Lexicographica, Series Maior. Supplementary Volumes to the *International Annual for Lexicography / Suppléments à la Revue Internationale de Lexicographie / Supplementbände zum Internationalen Jahrbuch für Lexikographie*, 32), Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1990.

Portz 2013 · Renate Portz, «Berufs- und wissenschaftsbezogenes Deutschlernen in Griechenland. Neuere Entwicklungen und Perspektiven» › Karagiannidou · Papadopoulou · Skourtou 2013, 515–523.

Γιώργος Ανδρουλιδάκης

Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών

Γλωσσολόγος · (Μετα)Λεξικογράφος · Επιμελητής Εκδόσεων · Μεταφραστής

Δημοκρατίας 14, 15121 Πεύκη

giorgos@androulidakis.name